आंतरराष्ट्रीय बहुभाषिक शोध पत्रिका

प्रिंटिंग एरिया

Printing Area International Interdisciplinary Research Journal in Marathi, Hindi & English Languages

Febuary 2018, Issue-38, Vol-01

Editor
Dr. Bapu g. Gholap
(M.A.Mar.& Pol.Sci.,B.Ed.Ph.D.NET.)

Co-Editor
Dr. Ravindranath Kewat
(M.A. Ph.D.)

"Printed by: **Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.** Published by **Ghodke Archana Rajendra** & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.,At.Post. Limbaganesh Dist,Beed -431122 (Maharashtra) and Editor **Dr. Gholap Bapu Ganpat.**

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205

Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.
At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed
Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295
harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors

Principal
Jawahar Arts, Science & Commerce College
Anadur, Tal. Tuljapur, Dist. Osmanabad.

13) HIGHER EDUCATION AND WOMEN EMPOWERMENT
Dr. Rajkumari. J. Punjabi, Ulhasnagar || 62

14) A STUDY ON FACTORS INFLUENCING THE LEISURE TIME ACTIVITIES OF THE MALE....
S. RAJA, Chennai. || 65

15) Brief History and Language of India & Post-colonial Discourse
Dr. P. S. Nargesh, Dharampuri (Dhar) M.P. || 69

16) Leveraging Indian Diaspora in Economic Development
B NAGARATHNAM REDDY, Andhra Pradesh || 71

17) Reflection of Georgian Society in Jane Austen's Pride & Prejudice
Dr. Iesha Sharma, Akhnoor. || 76

18) Education for All- a Case of Tribal's in Andhra Pradesh
BHATTU.SRIHARI, HYDERABAD, TELANGANA || 80

19) Know your Learner
Dr. Renuka Kishore Shewkani, Ulhasnagar || 86

20) बहुजन समाजातील संत कवयित्री
प्रा. मेघा पंढरीनाथ बोरोले, भुसावळ || 93

21) परिवर्तनाच्या वाटेवरील ग्रामीण स्त्री कथा : एक शोध
श्रीमती बोबडे वेशाली अरुणराव-डॉ. राजशेखर नळगे, ता.तुळजापूर, जि.उ-बाद || 96

22) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे आर्थिक विचार
प्रा. डॉ. दत्ता ढास. नेकनूर ता.जि.बीड || 99

23) [illegible] [illegible] गायनाचे स्वरुप आणि भविष्यात लोकसंगीत जपण्याची आवश्यकता
प्रा.डॉ.स्नेहाशीष दास–आशिष विजय रानडे || 103

24) 'आम्मनादश' मधील [illegible] [illegible]
प्रा.सर्जेराव रणखांब, देगलूर || 106

Principal
Jawahar Arts, Science & Commerce College
Anadur, Tal. Tuljapur, Dist. Osmanabad.

http://www.printingarea.blogspot.com/03

ISSN: 2394 5303 | Impact Factor 4.002(IIJIF) | Printing Area International Research journal | February 2018 Issue-38, Vol-01 | 096

21

परिवर्तनाच्या वाटेवरील ग्रामीण स्त्री कथा : एक शोध

श्रीमती बोबडे वैशाली अरुणराव
संशोधक विद्यार्थी

डॉ. राजशेखर नळगे,
मार्गदर्शक, सहयोगी प्राध्यापक (मराठी विभाग)
जवाहर कला, विज्ञान व वाणिज्य महाविद्यालय,
अणदूर. ता.तुळजापूर, जि.उ-बाद

****

घोषवारा:-

भारत हा कृषीप्रधान देश मानला जातो. सध्या शहरी जीवनशैली प्रमाणे ग्रामीण जीवनशैलीतही बदल होत आहेत. हे बदल स्त्रीच्या जगण्या, वागण्यातून सूक्ष्मपणे व संथपणे येऊ लागले असले तरी निश्चितपणे परिवर्तन घडू लागले आहे. स्त्री शिक्षणाच्या सोयी सवलतीमुळे ग्रामीण भागातील स्त्री शिकू लागली. वेगवेगळ्या क्षेत्रात पुढे येऊ लागली. राजकारणातील राखीव जागांच्या धोरणामुळे, पतीच्या आधाराने का असेना पण पंचायत, नगरपालिका, जिल्हा परिषदा येथे निवडणूका लढवू लागली. अनुभवाने हळूहळू तिचे आत्मभान जागृत होऊ लागले व स्वत:वर होणाऱ्या अन्यायाची जाणीव तिला होऊ लागली याचे चित्रण सध्याच्या लेखिकांच्या कथेतून पहायला मिळते का? याचा शोध घेणे तसेच ग्रामीण स्त्रीचा राजकारणातील प्रवेश, पुरूषांच्या बरोबरीने काम करणारी स्त्री, अन्यायाविरूध्द बंड करणारी ग्रामीण स्त्री व परिवर्तनवादी दृष्टीकोन स्विकारणारी ग्रामीण स्त्री कथा यांचा अभ्यास मराठी ग्रामीण स्त्री कथाद्वारे या [illegible] करणार आहे.

महत्त्वाचे शब्द (Key words):- परिवर्तन, ग्रामीण, स्त्रीकथा, [illegible] अन्यायाची जाणीव, स्त्री शिक्षण.

[illegible]

[illegible] १९६० नंतर मराठी साहित्यात ग्रामीण प्रवाह [illegible] काळात ग्रामीण कथा लेखनात अत्यंत कमी [illegible] होत्या. सध्या मात्र अनेक लेखिका ग्रामीण कथा लिहिताना दिसतात. शहरी जीवनशैलीप्रमाणे ग्रामीण जीवनशैलीतही सूक्ष्मपणे बदल आता होऊ लागलेले आहेत. ग्रामीण परिसरातील स्त्री शिक्षणाच्या माध्यमातून आधुनिक विचार जागासताना दिसतात. सध्या राजकारणातील राखीव जागांच्या धोरणामुळे ग्रामपंचायत, नगरपालिका, जिल्हा परिषद या ठिकाणी काही अंशी तरी स्त्री राजकारणात प्रवेश मिळविताना दिसतेय म्हणजे तिला राजकारणातील फार कळते असे नाही. पण पदामुळे मिळणारा मान यामुळे स्त्रीला स्वत:च्या अस्तित्वाची जाणिव होत आहे. ग्रामीण स्त्रीमधील हे परिवर्तन लेखिका कथेतून मांडू लागलेल्या आहेत.

तसेच सध्या समाजात स्त्रीवादी चळवळी, जागतिकीकरणाचे वारे, शहरी भागाप्रमाणे ग्रामीण भागातही वाहू लागले आहे. ग्रामीण स्त्री शिकू लागल्यामुळे स्वत:वरील अन्यायाची जाणीव त्यांना होऊ लागलेली आहे. या अन्यायाविरूध्द प्रतिकार करणाऱ्या कथानायिका, लेखिका घडवू लागलेल्या आहेत. तसेच अंधश्रध्देला बळी न पडता आधुनिक विचार स्विकारून वाटचाल करणाऱ्या खंबीर नायिका ही कथेतून येऊ लागलेल्या आहेत. विषयाला योग्य न्याय देण्यासाठी १९८० नंतरच्या स्त्री लेखिकांच्या ग्रामीण कथांचाच या लेखात परामर्श घेतलेला आहे.

१.१ राजकारणात प्रवेश मिळविलेल्या ग्रामीण कथा नायिका:-

राजकारणातील राखीव जागांच्या धोरणामुळे ग्रामीण भागातील स्त्रीयांना राजकारणात प्रवेश मिळू लागलेला आहे. मथु सावंत यांच्या 'तिची वाटचं वेगळी' या कथेतील चंद्रकला ही नायिका लहानपणी अनुताई वाघ यांच्या कथेतून प्रेरणा घेऊन धाडसी विचार मनात घेते. पुढे तिच्या वार्डातून सरपंचपदासाठी उभी राहते. तिच्या नवऱ्याच्या मित्रालाही ही निवडणूक लढवायची असते. तेव्हा तिचा नवरा बायकोने उमेदवारी मागे घ्यावी म्हणून धाक दाखवून मारहान करतो व तिच्यावर दडपण आणण्याचा प्रयत्न करतो. चंद्रकला मात्र निर्भयपणे या प्रसंगाला सामोरी जाते व नवऱ्याविरूध्द पोलिसात तक्रार करते. गावात सुधारणा घडविण्यासाठी तिला सरपंच पदाची निवडणूक लढवायची असते. हा ग्रामीण सामान्य झालेला बदल लेखिकेने अत्यंत सूक्ष्मपणे मांडलेला आहे.

"मथु सावंत यांच्या 'तिची वाटच वेगळी' (२००७) आणि 'पाणवळी' (२००६) या संग्रहातील कथांमधून ग्रामीण स्तरावर आणि जिल्हा पातळीवर चालणाऱ्या राजकारणातील स्वार्थी आणि भ्रष्ट मनोवृत्ती प्रकटते." मथु सावंत यांच्या 'तिची वाटच वेगळी' या कथासंग्रहातील 'झेडपीनबाई' या कथेतील राधाबाई ही एक आशिक्षित ग्रामीण अडाणी स्त्री नवऱ्याच्या [illegible] जिल्हा परिषद सदस्य होते पण जसजसा कामाचा [illegible] येऊ लागते तसतसे तिचे

Principal
Jawahar Arts, Science & Commerce College
Anadur, Tal. Tuljapur, Dist. Osmanabad.

आत्मभान जागे होऊ लागते. पूर्वी नवरा सांगेल तिथे सही करणे, स्वतःला त्याबद्दल काय वाटते हे कधीच कुणाला न सांगणे या सर्वाला वेतागून स्वतः शिकण्याचा निर्णय घेते. प्रौढ साक्षरता वर्गात प्रवेश घेऊन मनापासून शिकण्याचा विचार करून म्हणते, "अशी शिकनं अशी शिकनं की ह्यानाबी मागं टाकनं मी मग नाही इचारणार सयी कुठ करू मनून?" शिक्षणाच्या माध्यमातून ग्रामीण स्त्री स्वतःच्या उणिवा शोधून काढून त्या दूर करण्याचा प्रयत्न करताना दिसतात हे लेखिकेने राधाबाईच्या माध्यमातून कथेतून दाखवले आहे.

'पुन्हा एकदा सावित्री' या कथेत मधु सावंत यांनी सावित्री ही अशिक्षित, अडाणी नायिका रेखाटलेली आहे. सावित्री ही झेडपीच्या निवडणुकीत मागासवर्गीय राखीव सर्कल मधून पतीने सांगितले म्हणून निवडणूक लढविते. निवडून येते. आजपर्यंत तिच्या वाट्याला आलेले मानहानीचे जीवन व या निवडणूकीमुळे तिला मिळालेला मान यामुळे मनातून थोडी सुखावते. राजकारणाबद्दल अनभिज्ञ असणारी सावित्री नवऱ्याने हे मिळालेले पद सोडायला सांगितल्यावर मात्र मनातून दुःखी होते. नवऱ्यापुढे उघड बोलण्याला घाबरणारी सावित्री मनातून का होईना पण विरोध दर्शविते हे ग्रामीण स्त्रीमधील परिवर्तन लेखिकेने सावित्रीच्या माध्यमातून घडविलेले आहे.

अन्यायाविरूध्द प्रतिकार करणाऱ्या ग्रामीण कथा नायिका:-

मधु सावंत यांच्या 'पाण्यातली पायवाट' या कथेतील बायजा ही नायिका गरीब, कष्टाळू, प्रामाणिक ग्रामीण स्त्री आहे. कष्ट करून जीवन जगत असताना स्वतःवरील अन्यायाविरूध्द पेटून उठते. प्रसंगी वासनांध पाटलाचा कोयत्याने खून करते. लोक लज्जेसाठी पूर्वीची स्त्री स्वतःवरील अन्याय निमूटपणे सहन करत असे पण आजच्या नायिकेतील बदल लेखिकेने सूक्ष्मपणे प्रस्तुत कथेतून टिपला आहे. पूर्वीच्या काळी स्त्री शेतात काम करत होती. पण कोर्टकचेऱ्या हा तिचा प्रांत समजला जात नव्हता. सध्याची ग्रामीण स्त्री मात्र स्वतःच्या न्याय-हक्कासाठी कोर्टात जाताना दिसते. हे 'पाण्यातील पायवाट' या कथासंग्रहात मधु सावंत यांनी 'पाहुर' या कथेत मांडले आहे. या कथेतील पारू [illegible] च्या व भावाच्या खुनाचा तपास लागावा म्हणून व पाडुरंग या जमिनीचे रक्षण करण्यासाठी कोर्टात जाते. [illegible] प्रतिकूल परिस्थितीवर मात करत मुलाच्या भविष्यासाठी पाडुरंग रक्षण करणारी पारू ही [illegible] [illegible] प्रतिनिधित्व करताना [illegible]

अशा प्रकारे "ग्रामीण [illegible] आजवर [illegible] कथेतून [illegible] पुढे न आलेली [illegible] मधु सावंत यांनी [illegible] लेखनातच [illegible] मराठी कथा [illegible] मोलाची [illegible]

आजपर्यंत पतीने पत्नीवर अन्याय-अत्याचार करून तिला सोडल्याची अनेक उदाहरणे समाजात पहायला मिळत होती पण मंगला गोडबोले यांच्या 'आरंभ' या कथासंग्रहातील 'न्याय' या कथेतील यशवदा ही नायिका मात्र नवऱ्याच्या अन्याय, अत्याचाराविरूध्द बंड करून प्रसंगी त्याला जेलमध्ये टाकायलाही कमी करत नाही. तसेच असल्या नवऱ्याला रोखठोकपणे म्हणते, "लग्नाची बाईल म्हणून मिरवतोस तो दो वक्त घालतोस का जेवाया? घेतोस धडुतं कापड? आरं तुज्या नावानं लावायचं ते कुकु तरी घेण्याची टाप हाय का तुझी? आन आश्शी दैना करायला मी कमी पडले म्हणून ल्येकर हुवीत... प्वांरच का? तुज्यासारखा नवराबी नगं म्हणते, आन थुकते तुज्यावर अशीS" अशाप्रकारे आजच्या ग्रामीण स्त्रीया देखील अन्यायाविरूध्द प्रतिकार करायला शिकल्या आहे हे बळ लेखिकांना बदलत्या काळाने दिले आहे.

पुरूषांच्या बरोबरीने काम करणारी कथा नायिका:-

पूर्वी प्रतिष्ठेच्या संकल्पना वेगळ्या होत्या. स्त्रीने घरात राहणे हे प्रतिष्ठेचे लक्षण मानले जात होते. पण आज मात्र ग्रामीण भागातही प्रतिष्ठेच्या संकल्पना बदललेल्या आहेत. आज ग्रामीण स्त्री ही पुरूषांच्या बरोबरीने काम करताना दिसते आहे. मधु सावंत यांच्या 'पाणबळी' या कथेतील नागम्मा ही स्वतःच्या दोन एकर कोरडवाहू जमिनीवर पतीच्या बरोबरीने काम करून परिवर्तनाच्या दिशेने पाऊल टाकताना दिसतेय.

वृंदा दिवाण यांच्या 'चढउतार' या कथासंग्रहातील 'परत' या कथेतील सरू ही नायिका पूर्वीप्रमाणे एकत्र कुटुंब नको आहे. यासाठी ती पतीपासून ही बराच काळ माहेरी राहते. पण वेगळी वाटणी घेते. आज ग्रामीण भागात ही विभक्त कुटुंब पध्दती वेगाने येत आहे. याचे चित्र वृंदा दिवाण यांनी कथेतून मांडले आहे. ही सरू पतीच्या निधनानंतर घरात पूर्वी कोणतीही स्त्री शेतात कामाला जात नसली तरी परिस्थितीवर मात करण्यासाठी खंबीरपणे उभी राहते व परिस्थिती सावरण्याचा प्रयत्न करते.

ग्रामीण भागात आजही स्त्रीच्या वागण्यात एक पारंपारिक चौकट आहे. शिक्षणाच्या माध्यमातून स्त्रीयात बदल होताय पण समाज मानसिकता तितकीशी बदललेली नाही. मधु सावंत यांच्या 'पाण्यातली पायवाट' या कथासंग्रहातील 'मी पराभूत' या कथेतील अबोली ही नायिका प्रियकराने लग्नाला नकार दिल्यावर कोलमडून न पडता स्वतःच्या पायावर खंबीरपणे उभी राहते व आयुष्यभर [illegible] स्वाभिमानाने जीवन जगताना दिसते. बऱ्याचदा अशा प्रश्नात मुलाने फसविले म्हणून समाजाच्या [illegible] [illegible]

Principal
Jawahar Arts, Science & Commerce College
Anadur, Tal. Tuljapur, Dist. Osmanabad.

[illegible]नाची नवी वाट चोखाळते. अशा खंबीर नायिका घडविण्यात [illegible]चे यश म्हणावे लागेल.

मधु सावंत यांच्या 'देहाचा सौदा' या कथेतील नायिका ही [illegible] परिसरातील असून प्राध्यापक होऊन पुरूषांच्या बरोबरीने काम करतेय अविवाहीत राहून आयुष्यभर स्त्रियांच्या अन्यायाला वाचा फोडण्याचा तिने निश्चय केलेला आहे.

आधुनिक दृष्टीकोन स्विकारणाऱ्या कथा नायिका:-

सध्याच्या परिवर्तनाच्या काळात ग्रामीण स्त्रीयादेखील आधुनिक दृष्टीकोन स्विकारताना दिसतात. यात मृणालिनी चितळे यांच्या 'मनांचिये डोही' या कथासंग्रहातील ही कथा आहे. "अशिक्षितपणा आणि अंधश्रध्दच्या गुंत्यात अडकलेल्या कुटुंबात विद्रुप मुल जन्माला [illegible] असता त्याच्या आईने सोसलेल्या वनवासाचे दर्शन 'सेतानपुत्र' [illegible]." या कथेमधील संध्या ही नायिका जन्मतः मुलाच्या चेहऱ्यावर [illegible] असते. गावातली अंधश्रध्दा त्याला सेतानपूत्र ठरवते. हे [illegible] नष्ट करण्याचा विचार घरातील सासू, नवरा करतात. संध्या [illegible] बाळाला देवऋषीपासून वाचविण्यासाठी शहरात पळून जाते. [illegible] दवाखान्यात दाखवून त्यावर प्लास्टिक सर्जरी करून घेते. [illegible] स्वतःही नर्सचा कोर्स करते. मुलाच्या शिक्षणासाठी अशा [illegible] घरापासून दूर राहून आधुनिक दृष्टीकोन स्विकारते. [illegible] ग्रामीण स्त्रीमध्ये झालेले परिवर्तन लेखिकेने कथेतून मांडले [illegible]

आज ग्रामीण भागातील स्त्री देखील मुल होण्याच्या बाबतीत [illegible] दृष्टीकोन स्विकारताना दिसते. डॉ. अनघा केसकर यांच्या [illegible]' या कथासंग्रहातील 'मी जिंकले मी हरले' या कथेत [illegible] बेबी या तंत्राने मुल जन्माला घालून वांझोटेपणाचा कलंक [illegible] पुसू लागलेल्या आहेत. हे लेखिकेने कथतून मांडलेले [illegible] काळी मूल न झाल्याने पती दुसरे लग्न करत [illegible] मात्र दवाखान्यात दाखवून योग्य ते उपचार घेऊन [illegible] सुख मिळवितांना दिसत हे परिवर्तन लेखिका [illegible] लागलेल्या आहेत.

[illegible]:-

[illegible] प्रसार यामुळे ग्रामीण परिसरातही परिवर्तन [illegible] दर्शन लेखिका कथतून घडवू लागलेल्या [illegible] आलेली परिस्थिती लेखिका कथेतून मांडत [illegible] परिस्थितीवर मात करून स्वतःच स्थान [illegible] निर्माण करण्यासाठी धडपडणाऱ्या नायिका कथेतून [illegible] आहेत. सध्याची आधुनिक स्त्री स्वतःवरील [illegible] जुन्या अंधश्रध्दा याविरूध्द आवाज उठवून मुलाला शिक्षण देण्यावर त्यांचा भर आहे. यासाठी त्या नवरा, संसार यापेक्षा मुलांच्या संगोपनाला महत्त्व देणाऱ्या दिसतात.

निष्कर्ष :-

१) बहुतांश कथांतील अनुभवविश्व हे स्त्री केंद्री आहे.

२) ग्रामीण जीवनाचा वेध, विज्ञान, कष्टकरी समाजाचे भान, स्त्री जाणिवा यांना कथेत स्थान मिळाले आहे.

३) जीवनासाठी, स्वत्वासाठी संघर्ष करणाऱ्या स्त्रीयांचे समरसून चित्रण केले गेले आहे.

४) लेखिकांची कथा आजही कौटुंबिक परीघ सोडून पुढे झेपावताना दिसत नाही याला अर्थातच काही कथा अपवाद आहेत.

५) ग्रामीण कथा संख्येने विपुल प्रमाणात लिहिल्या गेल्या असल्या तरी लेखिकांच्या कथेतून वाङमयीन रूपाचा, जीवनदृष्टीचा प्रत्यय क्वचित येतो.

संदर्भ सूची :-

१) डॉ. मंदा खांडगे (संपा):'स्त्री साहित्याचा मागोवा' खंड-४ (इ.स २००१ ते २०१०) साहित्यप्रेमी भगिनी मंडळ पुणे, प्रथमावृत्ती नोव्हेंबर २०१५, पृ. २६

२) मधु सावंत:'तिची वाटच वेगळी' रजत प्रकाशन, औरंगाबाद प्रथमावृत्ती २००२, पृ.६५

३) डॉ. मंदा खांडगे (संपा):'स्त्री साहित्याचा मागोवा' खंड-४ उ. नि., पृ. २६

४) मंगला गोडबोले:'आरंभ' मेनका प्रकाशन, पुणे, प्रथमावृत्ती १९८०, पृ. २०

५) दैनिक सकाळ:२४ ऑगस्ट २००३

❑❑❑

Principal
Jawahar Arts, Science & Commerce College
Anadur, Tal. Tuljapur, Dist. Osmanabad.